

ПРАЦА БЕЛАРУСКАГА ПРАТЭСТАНТА ВАСІЛЯ ЦЯПІНСКАГА НАД ЦАРКОЎНАСЛАВЯНСКІМІ ПЕРАКЛАДАМІ ЕВАНГЕЛЛЯ

Справа святых і роўнаапостальных Кірылы і Мяфодзія, галоўным здабыткам якой быў пераклад Св. Пісьма на мову старажытных славян, выклікала самую пільную ўвагу з боку прадстаўнікоў славянскай Рэфармацыі, якія дзейнічалі на тэрыторыі Беларусі ў XVI ст. Яны высока ацэньвалі старажытны кірыла-мяфодзіеўскі пераклад і выкарыстоўвалі яго традыцыі для стварэння новых рэлігійных тэрмінаў і паляпшэння ўласных перакладаў на народныя мовы [1]. У найбольшай ступені працу з царкоўнаславянскай спадчынай веў беларускі пратэстант Васіль Цяпінскі.

Васіль Цяпінскі пераклаў Евангелле на старабеларускую мову і выдаў яго (фарматам in folio) каля 1580 г. недзе ў Беларусі (выхадных звестак няма) у выглядзе дыглоты з паралельным царкоўнаславянскім тэкстам [2]. Аднак кніга мела няпоўны выгляд: была надрукавана толькі палова Тэтраевангелля – увесь Мацвей, Марк і пачатак Лукі. У двух экзэмплярах, якія захаваліся цяпер у Санкт-Пецярбургу і Архангельску, тэкст яшчэ карацейшы і абрываецца на 14 раздзеле Марка [3]. Паводле тытульнага аркуша, беларускі пратэстант збіраўся выдаць усё Тэтраевангелле, аднак нейкія абставіны перашкодзілі яму давесці гэтую справу да канца [4].

Абодва слупкі ў выданні Цяпінскага маюць маргіналіі, дзе ўказваецца этымалогія некаторых запазычанняў (яўрэйскіх, сірыйскіх, грэчаскіх слоў) і падаюцца розначытанні з іншых перакладаў, у тым ліку і з розных рэдакцый царкоўнаславянскага Евангелля [5]. Маргіналіі, змешчаныя злева, тычацца старабеларускага слупка, маргіналіі справа адносяцца да царкоўнаславянскага.

Цяпінскі не толькі апублікаваў у сваім выданні царкоўнаславянскі тэкст, але і выканаў з яго пераклад [6]. Крыніцай царкоўнаславянскага тэксту яму служыла ананімнае выданне маскоўскага кнігадруку сярэдзіны XVI ст., вядомае ў навуцы як вузкашрыфтнае [7]. Аднак цікаvasць Цяпінскага да

царкоўнаславянскай версіі гэтым не абмежавалася, ён звярнуўся да гісторыі яе тэксту.

За шмат стагоддзяў свайго існавання сярод праваслаўных славян Евангелле, найбольш шанаваная і важная для набажэнства частка Бібліі, зазнала некалькі перакладаў на царкоўнаславянскую мову. Вынікі росшукаў Цяпінскага ў гісторыі гэтых перакладаў былі адлюстраваны ў маргіналіях яго выдання. Тут згадваецца некалькі царкоўнаславянскіх перакладаў і цытуюцца асобныя чытанні з гэтых перакладаў. Межы гэтых цытат у тэксце выдання Цяпінскага акрэслены друкарскімі значкамі. Дзякуючы гэтаму можна дакладна вызначыць царкоўнаславянскія рэдакцыі, якія выкарыстоўваў беларускі перакладчык, і звязаць іх з сучаснымі ўяўленнямі пра характар і паслядоўнасць перакладаў царкоўнаславянскага Евангелля [8].

Часцей за ўсё Цяпінскі спасылаецца на пераклад, які, па яго словах, завуць *апракасць*, шмат радзей ён згадвае іншы пераклад, які, паводле Цяпінскага, завуць *тетрць*. Пры гэтым абодва пераклады не супадаюць з тым тэкстам, які апублікаваны ў выданні.

Пад тэтрам у Цяпінскага выступае старажытны пераклад, што ўзыходзіць да эпохі Кірылы і Мяфодзія. Менавіта гэтаму перакладу ўласціва захаванне грэцызмаў і семітызмаў, а сам ён часткова прадстаўлены службовымі тэтрамі. Пад апракасам у Цяпінскага выступае наступны па часе пераклад, здзейснены ў Балгарыі ў эпоху цара Семяона. Гэтая рэдакцыя, цяпер вядомая як прэслаўская, адрозніваецца перш за ўсё адметнай лексічнай рэдактурай тэксту і прадстаўлена пераважна поўнымі апракасамі. Нарэшце, апублікаваны Цяпінскім царкоўнаславянскі тэкст, з якога ён рабіў свой пераклад, належыць да гэтак званай афонскай рэдакцыі. Яна ўзнікла ў XIV ст. і атрымала масавае распаўсюджанне сярод усходніх славян, хутка выцесніўшы з ужытку іншыя рэдакцыі. Менавіта гэта рэдакцыя прадстаўлена ва ўсіх ранніх друкаваных публікацыях Евангелля, дамінавала яна і ў эпоху Цяпінскага.

Пакуль няясна, ці сам Цяпінскі назваў старажытныя царкоўнаславянскія пераклады як *апракасць* і *тетрць*, ці яны ўжо мелі такую назву ў яго эпоху. Хутчэй за ўсё ён скарыстаў існаваўшыя ў яго час звесткі па тэксталагіі царкоўнаславянскага Евангелля. Такія звесткі тады можна было атрымаць толькі ў праваслаўным асяроддзі; веды заходняй навукі нават наконт

славянскіх моў у XVI ст. былі вельмі сціплыя [9], не кажучы ўжо пра веды ў галіне царкоўнаславянскай тэксталогіі, якія да XVIII ст. былі проста нулявымі [10]. Фактычна першыя даследаванні ў гэтым кірунку пачынаюцца з 2-й паловы XIX в. [11].

Як бачна, Цяпінскі асэнсаваў *тетр* і *апракась*, гэта значыць функцыянальныя тыпы тэксту, як асобныя рэдакцыі. І хаця зараз вядома, што рэдакцыі царкоўнаславянскага Евангелля не цалкам супадаюць з іх функцыянальнымі тыпамі [12], але ў цэлым з'яўленне новага перакладу, рэдактура існуючага былі звязаны са зменамі ў набажэнстве. Такія змены цягнулі за сабой і змену функцый кніг для набажэнства, што закранала і змешчаны ў іх евангельскі тэкст. Напрыклад, з'яўленне прэслаўскай рэдакцыі Евангелля, прадстаўленай пераважна апракасамі, звязваецца з пачаткам стварэння манастыроў у Балгарыі і ўвядзеннем у іх набажэнства, адрознага ад парафіяльнага [13].

Матэрыял розных рэдакцый Цяпінскі выкарыстоўваў амаль выключна ў тэксталагічных мэтах, прыводзячы з іх розначытанні да таго царкоўнаславянскага тэксту, што быў апублікаваны ім у выданні. Так, у Мцв. 2:16 да чытання гэтага тэксту *дѣти* (перакладзенага на старабеларускую мову як *немовляты*) Цяпінскі зрабіў на маргінэсе такую заўвагу: *в ином перекладѣ словенском, в апракасе :младенца:, в чом з многими переклады и з речью згажае^m сА, бо ирод толко мужского стану дети побити велель*. Гэта значыць, што ў апракасах на гэтым месцы мусіць выступаць чытанне *младенцы*. І сапраўды, у некаторых апракасах, што прадстаўляюць прэслаўскую рэдакцыю, выступаюць менавіта такія чытанні: *младенцы* (Юр'еўскае евангелле 1118–28 гг.), варыянт *младенщА* (Галіцкае евангелле 1144 г.) [14]. У рукапісах, што прадстаўляюць старажытную кірыла-мяфодзіеўскую рэдакцыю, выступае інакшы пераклад: *отроки* (так у евангеллях Марыінскім XI ст., Астраміравым 1056–57 гг., і іншых). У афонскай рэдакцыі гэтае месца перакладзена як *дѣти*, што адлюстравана і ў царкоўнаславянскім арыгінале Цяпінскага.

Усяго ў друкаваным евангеллі Цяпінскага ў маргіналіях прыведзены 42 розначытанні з апракасам (з прэслаўскай рэдакцыяй) і ўсяго толькі 4 – з тэтрам. Апрача такіх заўваг, маюцца таксама адсылкавыя заўвагі, якія фактычна паўтараюць ужо адзначанае розначытанне, а таму ва ўлік не ідуць.

Ужо па гэтых нераўнаважных суадносінах бачна, што Цяпінскага зацікавіла менавіта прэслаўская рэдакцыя. Яна адрозніваецца ад іншых рэдакцый царкоўнаславянскага Евангелля

радыкальным абнаўленнем хрысціянскай тэрміналогіі. Такое абнаўленне палягае перш за ўсё ў паслядоўным перакладзе грэцызмаў і семітызмаў ранейшай рэдакцыі, замене ранейшых перакладаў новымі славянскімі сінонімамі, а таксама спарадычным стварэнні некаторых словаўтваральных варыянтаў [15]. Магчыма, Цяпінскі бачыў у гэтым нейкую філалагічную цікавасць ці нават дактрынальнае значэнне.

Відаць, у Цяпінскага мелася некалькі апракасаў, якія дастаткова добра рэпрэзентавалі прэслаўскую рэдакцыю, а ў некаторых выпадках нават захоўвалі асобныя рэдкія чытанні. Цяпінскі ніяк не дыферэнцуе апракасы і, верагодна, не карыстаўся кароткім апракасам, які мусіў даваць іншыя чытанні, чым прэслаўская рэдакцыя. Відаць, ён нават не ведаў пра яго існаванне.

У XVI ст. любыя апракасы ўжо не ўжываліся; амаль адзіным месцам, дзе можна было з імі азнаёміцца, заставаліся манастыры. Такім утрымішчам старажытных апракасаў Цяпінскаму мог служыць які-небудзь манастыр Беларусі. Гэта мог быць стары (з сярэдзіны XIII ст.) Лаўрышэўскі (непадалёк ад Навагрудка) ці малады Супрасльскі, заснаваны ў 1498 г. сербскімі манахамі, запрошанымі беларускімі магнатамі Хадкевічамі на Падляшша.

Цяпінскі хутчэй за ўсё мог быць звязаны з Супрасльскім манастыром. На карысць такога меркавання сведчаць некалькі ўскосных фактаў. Адзін экзэмпляр друкаванга Евангелля ў XVI ст. знаходзіўся ў гэтым манастыры, тамсама ў 1580 г. была перапісана і прадмова да гэтага выдання. Папачнік Цяпінскага па пратэстанцкай секце антытрынітарыяў Сымон Будны ў прадмове да свайго польскага перакладу Новага Завета 1572 г. распавядае пра няўдалае рэдагаванне евангельскага тэксту, зробленае архімандрытам Супрасльскага манастыра Сяргеем Кімбарам, які кіраваў манастыром у 1532–65 гг. Такая абазначэнне сувязі буднага з ім. Верагодна, што і Цяпінскі мог мець з Супрасльскім манастыром нейкія дачыненні. Але гэта не выключае яго кантактаў і з іншымі манастырамі Беларусі.

Можна думаць, што пратэстант Цяпінскі падтрымліваў пэўныя сувязі з праваслаўным духавенствам. Ва ўсялякім выпадку ён выказваў значную павагу да царкоўнаславянскай традыцыі. Так, у прадмове да свайго перакладу, якая захавалася ў адзіным рукапісе, створаным у Супрасльскім манастыры, Цяпінскі ўсхваляе культурныя здабыткі славян у старажытнасці і адзначае высокія

вартасці царкоўнаславянскага перакладу Св. Пісьма [16]. У сувязі з гэтым яго цікавасць да рэдакцый царкоўнаславянскага Евангелля таксама не выглядае выпадковай.

Матэрыял, апублікаваны Цяпінскім у маргіналіях, робіць друкаванае Евангелле 2-й паловы XVI ст. асабліва каштоўнай крыніцай для славянскай бібліястыкі і даследаванняў культуры славянскіх народаў. Менавіта ў гэтым выданні ў своеасаблівым выглядзе праявілася вялікая ўвага беларускіх кніжнікаў да кірыла-мяфодзіеўскай спадчыны.

---

1. Гл.: *Клімаў І.П.* Рэцэпцыя кірыла-мяфодзіеўскай спадчыны беларускімі пратэстантамі (другая палова XVI ст.) // IX Міжнародныя Кірыла-Мяфодзіеўскія чытанні, прысвечаныя Дням славянскага пісьменства і культуры (Мінск, 23–26 мая 2003 г.): матэрыялы чытанняў. – Мн, 2004. – С. 107–113.

2. *З кнігазнаўчага боку* выданне досыць падрабязна апісана: *Лабынцев Ю.А.* Описание изданий Несвижской типографии и типографии Василия Тяпинского. – М., 1985. – С. 20–22, 26–27, 28, 55–59.

3. *Нядаўна* помнік набыў каментаваную публікацыю: *Evanhelije in der Übersetzung des Vasil Tjapinski um 1580: Facsimile und Kommentare.* – Paderborn; München; Wien; Zürich, 2005. – S. 188–195.

4. *Рэканструкцыю* біяграфіі Цяпінскага на падставе дакументальных крыніц гл.: *Клімаў І.* Да біяграфіі Васіля Цяпінскага, перакладчыка і выдаўца Евангелля // Беларускі гістарычны агляд. – 2002. – Т. 9. – Сш. 1–2. (16–17). – С. 31–55. Пералік дакументальных крыніц гл.: *Голенченко Г.* Документы и материалы: ригесты // *Evanhelije in der Übersetzung des Vasil Tjapinski...* – S. 152–174.

5. *У дэталях* пра маргіналіі гэтага выдання гл.: *Жураўскі А.І.* Тыпы і асаблівасці глос у Евангеллі В. Цяпінскага // Працы Інстытута мовазнаўства АН БССР. – 1960. – Вып. 7. – С. 213–226; *Rothe Н.* Vasil Tjapinski: Theologischer Wortgebrauch, kirchenslavische und polnische Evangelienübersetzungen // *Evanhelije in der Übersetzung des Vasil Tjapinski...* – S. 200–219.

6. *Клімаў І. П.* Пераклад Евангелля В. Цяпінскім // Беларуская лінгвістыка. – 1997. – Вып. 47. – С. 54–60.

7. *Климов И.* Изучение текстологии церковнославянского Евангелия: отношения между изданиями XVI в., печатанными в

Москве и на Беларуси // Библия в духовной жизни, истории и культуре России и православного славянского мира: к 500-летию Геннадиевской Библии: сб. материалов междунар. конф., Москва, 21–26 сент. 1999 г. – М., [2001]. – С. 181–199; *Климов И.П.* Московский оригинал церковнославянского текста в старобелорусском «Евангелии Тяпинского» // Лингвистическое источниковедение и история русского языка: 2002–2003: сб. статей. – М., 2003. – С. 372–388.

8. *Гэта думка выказана ў шэрагу прац: Клімаў І.П.* Цяпінскі як даследчык царкоўнаславянскіх перакладаў // *Веснік БДУ*. Сер. 4. – 1993. – № 1. – С. 40–43; *Климов И.* Текстология церковнославянского Евангелия по изданию белорусского протестанта В.Тяпинского 2-й пол. 16 в. // *Paleobulgarica*. – 2006 (у друку).

9. *Matthews W. K.* Knowledge of Slavonic in XVth-century Western Europe // *Pubblicazioni dell' Istituto di Filologia Slava dell' Istituto Universitario Orientale di Napoli*: 1958–1961; *Annali sezione Slava*. – 1958. – Vol. 1. – P. 1–16.

10. *Metzger B.M.* Chapters in the history of New Testament textual criticism. Leiden, 1963. P. 77 і наст.; *Metzger B. M.* The Early Versions of the New Testament: Their Origin, Transmission, and Limitations. – Oxford, 1977. – P. 413 і наст.

11. *Metzger B.M.* Chapters in the history of New Testament... P. 78–80; *Metzger B. M.* The Early Versions of the New Testament... – P. 415–416.

12. *Евангелие от Иоанна в славянской традиции / подгот. А.А.Алексеев и др.* – СПб., 1998. – С. 8–14, 17–18, 23; *Алексеев А.А.* Текстология славянской Библии. – СПб., 1999. – С. 16, 17–22, 148–151, 160–175; гл. таксама: *Жуковская Л.П.* Текстология и язык древнейших славянских памятников. – М., 1976. – С. 120.

13. *Алексеев А.А.* Текстология славянской Библии... – С. 163.

14. *Такое чытанне ўдалося знайсці толькі ў двух старажытных рукапісах, паколькі фрагмент з гэтым чытаннем вельмі рэдка трапляецца ў апракасах.*

15. *Славова Т.* Преславска редакция на Кирило-Методиевия старобългарски евангелски превод // *Кирило-Методиевски студии*. – София, 1989. – Кн. 6. – С. 117.

16. *Гл.: Довнар-Запольский М.В.* В.И.Тяпинский, переводчик Евангелия на белорусское наречие // *ИОРЯС*. – 1899. – Т. 4. 17. – С.

1031–1064 (таксама гл.: *Довнар-Запольский М.В.* Исследования и статьи. – Киев, 1909. – Т. 1. – С. 232–256.).

БИБЛИОТЕКА БГУКИ